08/02/2020

След 100 години бе открит ценен исторически документ за първия Софийски митрополит от създаването на Екзархията

В края на миналата година в Църковноисторическия и архивен институт при Българската патриаршия (ЦИАИ) бе открит неизвестен досега документ, принадлежал на първия екзархийски Софийски митрополит Мелетий.

Ценният документ е намерен от доц. д-р Христо Темелски, който е директор на ЦИАИ и се занимава с църковна история още от 1975 г., а вече 35 години „работи на Божия виноград“ – както се изразява самият той.

Църковната история за него не е само професионално занимание, но и хоби. Написал е около 40 книги, на които е автор и съставител, над 600 студии и

статии, научни и научно-популярни, автор е на около 40 сценария на документални филми, осъществени от различни телевизии. Взел е участие в над сто научни конференции и симпозиуми. Защитил е докторска дисертация и е хабилитиран (има научното звание „доцент“). Седем години е чел лекции в Православния Богословски факултет на Великотърновския университет и две години във филиала на Пловдивския университет в Кърджали.

Първата му научна публикация е от 1975 г. и е свързана с Търновския патриарх Йоаким I. Писал е за манастирите по времето на св. цар Борис Покръстител, за Църквата и някои манастири през Средновековието, но най-вече работи по въпросите на Българската екзархия и три десетилетия работи върху нейната проблематика.

„Моят любим исторически герой е екзарх Йосиф I, на когото открих скрития на времето от наши църковни дейци дневник, разчетох го и го издадох. Това е един печатен том от 917 стр. Той е много интересен, защото не е личен дневник, а служебен. За същия екзарх издадох и друг том, в който събрах 110 спомена за екзарха от негови съвременници – духовници, политици и обществени дейци.

Аз съм ученик и възпитаник на акад. Васил Гюзелев. Той е истински мой духовен баща и от него знам, че най-ценното нещо в научната работа е публикуването на документи. Личните авторски позиции, тълкуването на фактите и научните приноси, не винаги са точни и прецизни и подлежат на промяна. Документите са много важни, защото от тях се извлича ценна информация, необходима за изясняване на дадено историческо събитие. Те се използват от различни изследователи и специалисти в тяхната научноизследователска дейност. Затова обръщам голямо внимание в издирването, обработката и издаването на документи. Много по-ценно е да издадеш един том с новооткрити документи, отколкото да публикуваш няколко научни монографии.“ – споделя той и разказва:

„В последно време ми попадна един интересен документ, който открих в нашия архив през късната есен на миналата година. Търсех някои документи за Неврокопска епархия, понеже бях виждал преди години берата на първия екзархийски Неврокопски митрополит Иларион.

Както е известно на всеки новоизбран екзархийски митрополит Българската екзархия издействала от османската власт (Високата порта) такъв официален документ (берат). След като го получава, той пристига в митрополитското си седалище и го представя на местната османска власт. И тогава получава правото да бъде законен духовен пастир на християните в

подчинената му епархия.

Може да се каже, че съдържанието на тези берати е почти едно и също, но има известни разлики. В някои се споменават отличителните качества на архиерея, в други се подчертават неговите достойнства. Задължително са указани границата на епархията, правомощията на архипастира, какви привилегии има и кои трябва да му се подчиняват, и много други.“ – увлекателно разказва доц. Темелски.

Докато издирвал документи за митрополит Иларион Неврокопски той се натъкнал на друг документ под инвентарен № 9099. Той бил заведен през 1921 г. в инвентарната книга на новосъздадения Църковен музей, а преди това бил в Св. Синод, където се пазела част от екзархийската архива. В инвентарната книга този документ е записан така: „Турски ферман, неразчетен. Из екзархийската архива. Да се разчете.“

Това силно заинтригувало доц. Темелски, който помолил своя приятел проф. Стефан Андреев, доайен на османистите у нас, да преведе документа и му заплатил със свои средства. Станало ясно, че това не е ферман, както предполагал, а берата на първия Софийски екзархийски митрополит Мелетий.

След пълния и точен превод на проф. Андреев се разбрало, че въпросният берат е издаден на 4 март 1873 г. и това се оказало доста интригуващо.

Църковната история знаеше, че митрополит Мелетий бил хиротонисан на 15 октомври 1872 г. и “доста” се забавил в Цариград. Документът му бил връчен на 23 февруари 1873 г. и чак тогава тръгнал за епархията си. От самия преведен берат се разбира, че е бил издаден на 4 март 1873 г. и митрополита тръгнал за София на 12 март, а пристигнал там на 29 март 1873 г. Причината за късното издаване на берата се оказала политическата обстановка – съдебният процес в София срещу Апостола на свободата Васил Левски и неговото обесване на 6 февруари (ст. стил) 1873 г. Затова и висшият духовник пристигнал толкова късно в седалището на епархията си.

В берата подробно са описани правата и задълженията на митрополит Мелетий, а така също и границите на Софийска епархия. По това време /1873 г./ Софийска епархия е обхващала три кази: Софийска, Брезнишка и Берковска. Интересното в този документ са и разпоредбите, които се дадени:

„Никой да не се намесва, когато митрополитът лично изпраща писмено афоресмо, за да вразуми и превъзпита някой от християните.

Когато стане нужда да се задържи някой от епископите, свещениците,

духовниците и калугерките, митрополитът да го направи.

Да не се противостои на митрополита в случаите, когато реши да провери сметките на пълномощниците на църквите и манастирите, когато злоупотребяват с получените доходи, както и в случаите, когато ги уволнява и назначава.

Никой да не го възпрепятства, когато държи в ръце жезъла си.

Никой отвън да не се вмесва в (делата, свързани с) лозята, градините и чифтлиците, които са притежание на митрополита; на църквите и манастирите, както и на стопанисваните открай време дарени ниви, ливади, воденици, аязма, манастири и тям подобни, както и на завещаните вещи и добитък; на църквите, къщите, дюкяните и на други имоти на народа…“ и т. н.

За своето откритие доц. д-р Христо Темелски разказва, че изводите, които могат да се направят са, че османската власт въобще не се е месила пряко в делата на Църквата, а митрополитът имал правата да се разпорежда с християнското население, както повеляват църковните канони. Това е твърде интересно, защото османската империя по този начин давала не само на Мелетий, но и на всички екзархийски митрополити такива берати, чрез които те изпълнявали своите задължения без да бъдат възпрепятствани и ограничавани от местната турска власт.

„Подготвил съм берата за публикуване с кратки бележки и разяснения на стари думи и изрази, които са използвани в документа – разказва църковният изследовател. – Самият документ е с размери 82 х 56,5 см и в средата му най-отгоре има т. нар. императорска тугра – това е стилизиран султански подпис или монограм. Той се поставя върху документи, които са издадени лично от султанската канцелария. Съдържа 16 реда текст, като редовете са написана през ред с червено и черно мастило. Това изписване с два вида мастила според османистите говори, че документът е от особена важност. В намерения османски документ се казва, че „за митрополит е предпочетен приносителят на настоящия мой султански берат, калугерът Мелетий, отличава се с достойно поведение“.

„Бератът на митрополит Мелетий до този момент не беше известен и се радвам, че все пак след 100 години той ще стане достояние на българската общественост.“ – с голямо изследователско задоволство казва г-н Темелски и смята да публикува съдържанието му в „Известия на държавните архиви“, където се публикуват документи от такъв сериозен характер. Също там ще

публикува и друг новооткрит много интересен документ, който е „Синодално послание по избора на митрополит Мелетий за Софийската катедра“ от 24 октомври 1872 г.

Отбелязвайки неговите многобройни изследователски трудове и открития за историята и живота на Българската православна църква го попитах какво си пожелава занапред. Въпреки дългогодишния му изследователски път той си пожела да има повече почивни дни (!)..., за да може да работи и пише на спокойствие вкъщи, където има натрупан личен архив и богата библиотека с над 3 000 заглавия.

+++

БЕРАТ

на Софийския митрополит Мелетий от 4 март 1873 г.

В Църковноисторическия и архивен институт при Българската Патриаршия (ЦИАИ), под инв. № 9099 се пази оригинален берат, който през 1921 г. е бил предаден от Св. Синод в новоосноваващия се Църковен музей. В Инвентарната книга е записан така: „Турски ферман, неразчетен. Из Екзархийската архива (Да се разчете).“ За съжаление не е бил разчетен, тоест преведен. През 1986 г. заедно с други документи премина на съхранение в ЦИАИ. Представлява голям бял лист (леко пожълтял от времето) с размери 82 х 56,5 см. Горе в средата на листа е султанската тугра (стилизиран султански монограм) и съдържа 16 реда текст. Писано е с черно и червено мастило, като по осем от редовете са с червено и черно мастило. Този начин на изписване на документи означава, че те са били от особена важност.

Пълен и точен превод на берата направи по моя молба от проф. Стефан Андреев, известен наш османист и бивш ръководител на Ориенталския отдел при Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

„ТУГРА1:

Абдул Азис хан, шах, син на Махмуд, винаги победоносец.

(16. 02. 1277 – 6. 05 1293 = 25. 06. 1861 – 30. 05 1876) г.

Заповедта на свещения, височайши султански знак, бляскавата покоряваща света императорска тугра гласи:

Тъй като от Българската екзархия беше известено, че за управлението на

духовните дела на българите от София и подведомствените ѝ райони,2 подчинени (на Екзархията) има нужда да бъде назначен митрополит и че за такъв е предпочетен приносителя на настоящия мой султански берат3 калугерът Мелетий, отличаващ се с достойно поведение (беше решено), че заслужава да оглави църковните дела (на София и околностите ѝ). Във връзка с това споменатият екзарх4 помоли да бъде издаден мой владетелски берат, нещо, което с изложение на нашето Министерство на правосъдието и Дирекцията на вероизповеданията одобрих с височайше императорско разпореждане. По тази причина издадох настоящия мой султански берат, включващ долу изброените условия. Заповядах!

Гореспоменатият (Мелетий) е митрополит на София и подведомствените ѝ райони. На територията на митрополията (всички) малки и големи, епископи, свещеници, калугерки и игумени, подведомствени на Българската църква да го припознаят за свой митрополит и да се обръщат към него по всички въпроси, свързани с религиозните обреди (богослужения), без да показват каквато и да било непокорство и отклоняване от правилните му думи.

Уволненията и назначенията на епископите в епархията му зависят от него и никой друг да не му се вмесва.

Никой няма право без свещена заповед, под предлог за инспектиране на църквите и манастирите, да се захваща с действия и да налага глоби, нито пък да ги отнема от ръцете на стопаните им.

Никой да не предприема намеса и посегателство при ремонтите на църквите и манастирите им, в разрез с едновремешните им положения и в противовес с височайшето ми разрешение.

При положение, че някой от българската народност пожелае да встъпи в брак или да се разведе, извън митрополита и неговите наместници, никой не може да се намесва и пречи.

Споменатият митрополит налага наказания на свещениците и пълномощниците си, които без негово съгласие са извършили бракове, несъобразени с канона.

Всички граждански дела, каквито и да са те, свързани с митрополита, неговите наместници, доверените му лица и епископите му да се препращат за разглеждане в съдилището.

Никой няма право чрез застъпничество и просба да насилва и оскърбява митрополита като му казва „направи този калугер епископ“ или „уволни този

свещеник и предостави църквата му на онзи поп“.

Митрополитът има право да забрани на онези отшелници калугери и свещеници, които без разрешение обикалят от място на място в епархията му и причиняват безредие да ги изпровожда обратно в манастирите, в които са пребивавали по-рано, както и да им налага наказания в съответствие с църковните разпоредби.

Кадиите,5наибите6 и другите длъжностни лица да не възпрепятстват свещениците и калугерите, които при посредничеството на митрополита отиват по домовете на пасомите от българската общност, за да извършват религиозни ритуали.

Митничарите, техните служители и който и да било друг да не посягат към добива от лозята на митрополита определен за лична консумация, както и на ширата, маслото, меда, зърнените храни и на вещите, дарявани от българите.

Никой отвън да не се вмесва в (делата, свързани с) лозята, градините и чифтлиците,7 които са притежание на митрополита; на църквите и манастирите, както и на стопанисваните открай време дарени ниви, ливади, воденици, аязма, манастири и тям подобни, както и на завещаните вещи и добитък; на църквите, къщите, дюкяните и на други имоти на народа.

Ако някой калугер или мирянин от българската общност приживе дари нещо или една трета от имота си на Екзарха, на митрополита, на споменатите, на епископите или за бедняци от църкви, на училища или болници (лазарети), след смъртта му дарението остава в сила и завещаното при свидетелстването на българи се взема от наследниците посредством шериата8, както и така наречените такси парсийе и порте.9

Кадиите и наибите да не се бъркат, когато пълномощниците на митрополита миролюбиво решават противоречията между двама християни, ако те пожелаят това; при пренията, свързани с брак или развод; в случаите, когато става нужда за подвеждане под клетва в църквата в съгласие с религиозните правила, както и при отлъчване от Църквата.

Понеже християнските ми султански поданици, съгласно църковните им предписания, имат право само три пъти да сключват брак и тъй като е в разрез с вярата им да правят това повече от три пъти и да се развеждат, както и да вземат една или друга жена, то на подобни (лица) да не се позволява (да го правят) и да се наказват и упрекват.

Фискът10, чиновниците в съдилищата извършващи процедури по

наследствени дела и епитропите да не се намесват, когато митрополитът или определените от него наместници сложат ръка (вземат парите, нещата) на имуществото, конете, недвижимата собственост на епископите, духовниците и калугерките, които умират без наследници, в това число и на всичко тяхно, свързано с църквите им. Тогава, когато имат правоприемници да не се посяга било то на средствата, било на вещите им.

Никой да не се намесва, когато митрополитът лично изпраща писмено афоресмо,11 за да вразуми и превъзпита някой от християните.

Когато стане нужда да се задържи някой от епископите, свещениците, духовниците и калугерките, митрополитът да го направи.

Да не се противостои на митрополита в случаите, когато реши да провери сметките на пълномощниците на църквите и манастирите, когато злоупотребяват с получените доходи, както и в случаите, когато ги уволнява и назначава.

Никой да не оскърбява митрополита с предложение да води гости в дома, в който живее.

Никой да не го възпрепятства, когато държи в ръце жезъла си.

Никой няма право насилствено да прави някого мюсюлманин, а за онези, които в действителност искат да приемат исляма, служителите на моята височайша държава следва да внимават да извършват потребното съгласно установените норми и предписания.

Написан (берата) на четвъртия ден от свещения месец мухаррем 1290 (4. 03. 1873) г. (по хиджира).12 В резиденцията – добре защитения от Бога Костантинийе.“13

(Допълнителни вписвания на гърба на документа):

(1) „Берат за българския митрополит в София“.

(2) „Колационiран14 е“.

(3) „Вписан е в специалния канцеларски регистър“.

Бележки:

1.Тугра – стилизиран султански подпис, монограм. Поставял се върху

документите, издавани от името на султана.

2. По това време Софийска епархия се състояла от три кази – Софийска, Брезнишка и Берковска.

3.Султанска дарствена грамота. В османската канцелария са известни няколко разновидности на този тип документ, в зависимост от различните поводи на издаване – назначения, уволнения или пенсиониране на държавни чиновници, даване на поземлени владения, възлагане събирането на данъци и прочие.

4.В случая екзарх Антим 1.

5. Кадия (тур. кадъ). Съдия в шериатски съд и орган на властта в административно-териториалната единица каза (околия). Кадиите разполагали с широка власт и правомощия в областта на шериатското правораздаване, разпределението и събирането на данъците, контролиране на местния пазар и прочие. Получавали също така разпорежданията на централната власт и следели за тяхното изпълнение.

6.Наиб – заместник кадия в даден град или област. В по-малката административно-териториална единица нахията (сборна селска община), изпълнявали кадийски функции.

7.Чифтлик (бълг. чифлик) – вид поземлено владение, което не било свързано с военни задължения; лично стопанство на райетския селянин в границите на дадено поземлено владение, получавано с тапия (крепостен акт), което можело да се унаследява, но не и да се продава.

8.Шериат – буквално „задължително предписание“, „закон“. Комплекс от предписания, съдържащи се в Корана и сборниците с предписания (хадиси), който определя убежденията, нравствените ценности и религиозната съвест на мюсюлманите. Той е източник на конкретните правни правила и норми (фъкх), които регулират икономическия, политически и културен живот на мюсюлманската общност.

9.Парсийе и порте – такса, която християните плащали на даден митрополит като техен представител и религиозен глава.

10.Фиск – държавно съкровище.

11.Афоресмо – писмо за отлъчване от Църквата.

12.Хиджра – начална дата в мюсюлманското летоброене. За първи ден в

ислямския календар се приема 16 юли 622 г., денят в който Мухамед се преселва от Мека в Медина.

13.Константинийе – днес град Истанбул (Цариград).

14.Колационирал – сверен с оригинала.

Материалът подготви: Весела Игнатова
— bg-patriarshia.bg